

A szegénység Isten gondviselő hatalma alatt¹

Tanári szolgálatom éveiben több évfolyamnak azt a feladatot adtam, hogy rangsorolják világunk három negatív jelenségét aszerint, hogy mekkora veszélyt jelentenek: háború, gazdasági, társadalmi igazságtalanság (szegénység) és környezetpusztulás. Hogy gondolkozásukat mederbe tereljem, kértem, hogy főleg két szempontot vegyenek figyelembe: a sürgősségét és a méreteit, azaz elterjedtségét, tehát hogy a föld lakosságának mekkora részét érinti. Különböző válaszokat kaptam, meglepő indokolásokkal, de nem azt, amelyet vártam. A kérdést ugyanis magamnak egyértelműen válaszoltam meg, hogy ti. határhelyzetben vagyunk, elodázhatatlan a segítség, az emberiség több mint fele életveszélyben van a gazdasági, társadalmi igazságtalanság következtében. Mint hívő keresztyén, mint Isten gyermeke így gondoltam ezt már a múlt század 60–70-es éveiben, amikor úgy látszott, hogy a hidegháború megsemmisíti az életet. Az „egy gombnyomásra elpusztulhatunk” pszichózisát már akkor sem tartottam olyan mértékben veszélynek, ahogyan – főleg Keleten – túllihegték. De már akkor kezdett tudomásunkra jutni, hogy Földünkön az élelem, az orvosság, a kalória, a vitamin hiánya – hogy csak a testi szegénységről beszéljek – atyánkfiaiinak, a mindnyájunk Atyja gyermekeinek sorsa, osztályrésze, egy élhetetlen élet. Nem hinném, hogy az utolsó negyven évben javult volna a helyzet, sőt, úgy néz ki, hogy számunkra, a többé-kevésbé gazdagok számára, még inkább lelkiismereti kérdéssé válik, hiszen ma többet tudunk a világ szegényeiről.

Előadásom első részében arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen világ is az, amelyben élünk, majd a másodikban arról beszélek, mit jelent, hogy ez éppen az Isten világa.

I. Milyen világban élünk?

Embertársaink közül sokan egy méltatlanul nyomorúságos világban élnek – ennek hírei naponként érkeznek el hozzánk. A képernyőkön bejön lakásunkba a szegénység, s mi terített asztalunk mellől, minden nap dúsan vigadozva, bíborba és patyolatba öltözve tehetetlenül nézzük karosszékeinkből Lázárt, a koldust.

Az utóbbi időben sokan vagyunk, akik összehasonlító és elemző gondolkozással tekintünk a világban és különösen országainkban végbement változásokra. Az alcím bevezetéseként most egyre térek ki, s azt az alternatívák csapdájának nevezem.

Azt hittük, hogy a diktatúra alternatívája a demokrácia, de kiderült, hogy ez bár igaz, de a miénk, a „kiskorúak demokráciája” a nacionalizmus táptalajává vált. Ezt nem részletezem, mert nem tartozik a mai témához. De az már igen,

¹ Elhangzott Fugyivásárhelyen, a Studium Academicum *Gazdaság és keresztyén felelősség* című szimpóziumán, 2006. május 19-én.

hogy a kommunizmus csődje után vártuk a kapitalizmust, mint amelyben megoldódnak a gazdasági kérdések és megszűnik a szegénység. Ez jött is, de nem a várt eredményt hozta, hanem a gazdasági polaritást, a korrupciót, az ellenőrizhetetlenebbé váló bűnözést, s ezeknek társadalmi, pszichikai velejáróit. S mégis, a kapitalizmus kifejezés ma éppen olyan jól hangzik, mint amilyen rosszul hangzott nem is olyan régen, pedig rá kell mondanunk, hogy bűn. Ezt kimondani nem baloldaliság, hanem keresztyéni gondolkozásunk kötelessége.

Ennek a gazdasági rendnek joggal vetették szemére, hogy megszülte a fogyasztói társadalmat, amelynek alternatívája a termelői társadalom, s ez rendjén is lenne, csak hogy a többtermelés egyfelől hajszát és versenyt hozott, vadkapitalizmussá vált, s emberségünkbe került, másfelől csupán saját célokra történt, arra egyáltalán nem, hogy a világban valamilyen gazdasági egyensúlyhoz vezessen. És ezzel itt vagyunk a szegénység és a megsegítés hiányának a kérdésénél.

A világméretű szegénység mélységét nincs módomban adatolni, ez nem is feladatom, csupán arra szorítkozom, hogy a jelenség, a helyzet rövid eszmei-teológiai értékelését adjam. Ezt három gondolatban fogalmaztam meg.

1. Valahol az egyenlítő fölötti szélességi kör mutatja a gazdag Észak és a szegény Dél szerinti megoszlást. A második világháború és a feltételezett harmadik között az atomveszély nemcsak a tömbök országai pénzének jelentős részét emésztette fel, de elfordította lakosainak figyelmét a Dél egyre ismertebbé váló szegénységéről. A gazdag Nyugatnak a 90-es évektől kezdve egy új képlettel kellett szembenéznie, azzal, hogy a leomlott vasfüggönnyel megnyílt a tőke Kelet felé áramlásának útja, s a „második világot” kellett gazdaságilag feltáplálni – természetesen nem filantropikus szándékkal. Megindult a Kelet kapitalizálása – erre a célországok vevők is voltak –, s a harmadik világ ismét háttérbe szorult.

2. Mindinkább tudomásunkra jutott egy Észak–Dél gazdasági sarkosodás, s a helyzetet nem annyira a polaritás kifejezés jelöli, hanem inkább a kissé furcsa szó, az ellentettség, ami az ellentétes sajátosságok feszültségét jelenti egy közösségen belül, s most a Föld összlakosságára kell gondolnunk. Még keresztyénnek sem kell lenni ahhoz, hogy feltegyük a kérdést: hogy létezik az, hogy valamelyik skandináv országban felfedeznek egy gyógyszert, hogy valamelyik árucikkből többlettermelés van, s ez nem jut el egy héten belül, de nem jut el sohasem pl. Etiópiába? Ezek a keresztyénnek nevezett országok már rég nem hallják meg a Biblia még ma is érvényes figyelmeztetését: „Vigyázz magadra...és elfordítsd szemedet a te szegény atyádfiától, hogy ne adj neki, mert ő ellened kiált az Úrhoz, és bűn lesz benned.” (5Móz 15,9) Szintén a mózesi törvényben olvasható egy meg-gondolkoztató kifejezés arról, hogy a szegény „melletted él” (3Móz 25,35–36. 39. 47, a kifejezésre még visszatérek), ő „veled van” (2Móz 22,25). A műszaki fejlődés, a hírközlő csatornák következtében tudjuk, naponként látjuk is, hogy ebben az összezsugorodott glóbusban, ebben a 600 lelkes faluban több mint 300-an éheznek. S ha azt kérdezzük: hogy lehet összeegyeztetni a gazdasági nyomort azzal, hogy fölöttünk gondviselő Isten van, akkor a választ nem a teodíceával kell

megadni, hanem a kérdést vádként kell meghallani: hogyan egyeztethető össze ez a helyzet lelkiismeretünkkel?

3. Ezt a jelenséget a kullogó erkölcs kifejezéssel érzékeltetem. Nagy politikai, gazdasági, általában szerkezeti változásokat nem követi az erkölcsi szemlélet. Ezt látjuk a 89-es változások után országainkban és sajnos egyházunkban is. De most világméretekre gondolok. Ha például a nagy felfegyverkezés megszűnte után pénztőkéik szabadultak fel, ezeket a szegény, az igazán szegény országok megsegítésére kellene fordítani. Tudom, hogy ez a dolgok leegyszerűsítése, de valahol mégis csak ilyesmire kellett volna, kellene gondolniuk a gazdag országoknak. Szomorú, hogy ez a keresztyén erkölcs lépéshátrányára is vonatkozik, s hogy elfelejtkeztünk arról, hogy szembesítsük pogánnyá vált gondolkodásunkat a Szentírás tanításával.

II. A gondviselő Isten és az egyház diakóniája

Isten csak egyféle embert teremtett, a növény- és az állatvilágot fajtájuk szerint osztotta meg (Károli: nemük szerint), de az embert nem, s ennek megfelelően Isten nem teremtett gazdagot és szegényt. Egyértelmű, hogy ember és ember között csak nembeli (genus szerinti) különbség van, s a megosztottságok többnyire a bűn következményei. Így az is, amelyről az előadás első részében szoltam. Majd az eszkatonban szintén nem lesz szegény és gazdag: Isten kövér eledelből készít lakomát (Károli: lakodalmat) minden nép és nemzet, az egész föld számára (Ézs 25,6–8). A honfoglaló Izráelnek megígéri, hogy majd a tejjel-mézzel folyó országban „nem lesz szegény közötted”, de hozzáteszi: „ha mégis szegénnyé lesz valaki, ..., ne zárd be kezedet a te szegény atyádfia előtt” (5Móz 15,4.7). Izráelnek tudomásul kell vennie, hogy „a szegény nem fogy ki a földről”..., de ezt követi a parancs: „örömmel nyisd meg kezedet a szűkölködő és szegény atyádfiának a te földeden” (5Móz 15,11).

Mint minden nyomorúságban, úgy a szegénység esetében is, egyfelől maga Isten áll a szegények mellé, másfelől választottait kötelezi, hogy ne nyomorgassák a szegényt, és hogy segítsenek rajta.

Az Ószövetség minden rétegében, főképpen a himnikus-hitvalló szövegekben felhangzik a tapasztalatból fakadó biztonyságtétel arról, hogy Isten a szegények pártfogója. A mindenben gazdag Úr nincs távol a szegényektől, nem különbös velük szemben, eljut hozzá kiáltásuk, meghallgatja azokat, nem felejtkezik el róluk (Zsolt 9,13; 34,7; 69,34), felfogja ügyüket (Zsolt 140,13), könyörül rajtuk (Zsolt 72,13; Ézs 49,13), felemeli őket a porból (1Sám 2,8), megszabadítja őket a gonoszok kezéből (Jer 20,13), bíraskodik, azaz igazságot szolgáltat a föld szegényeinek (Ézs 11,4). Ebből az együttérzésből fakadóan (ha óvatosan gondolkozunk beszélhetünk empátiáról, vagy akár szolidaritásról) Isten gyermekei, illetve prófétái felé három kötelezés szól.

1. Ün. enyhítő rendelkezéseket ad a szegények javára. A törvényben előírja, hogy ha a szegénynek nincs bárányra módja, elég, ha két gerlicét vagy két galambfiókát áldoz (3Móz 5,7). Rendelkezik, hogy aratáskor, az olajfák és a szőlő

termésének betakarításakor az otthagyott kalászkért, gyümölcsökért ne menjen vissza a gazda, hanem hagyja a szegényeknek, s mintegy indoklásként és megerősítésként jelenti ki, hogy „én vagyok az Úr” (3Móz 19,9–10; 23,22; 5Móz 24,19–20). Parancsot ad a szombatévre, amely nemcsak azt jelentette, hogy a hetedik esztendőben a földet parlagon kellett hagyni, hanem azt is, hogy a kölcsönt nem volt szabad behajtani, „mert elengedés hirdettetett az Úrért” (5Móz 15,2).

2. Ítéletet mond a szegényekkel szembeni visszaélések fölött. Isten bár többször is meghagyja, hogy senki ne gazdagodjék meg fölöttébb, és senkit ne engedjenek elszegényedni, ez Izráelben megtörténik, kialakul egy „high society”, amely visszaél hatalmával. Ez ellen hirdet ítéletet: aki a szegénnyel és a jövevénnel szemben erőszakoskodik, annak bűne eljut az Úr elé (5Móz 24,14–15) s a próféta által a gazdagok szemére veti, hogy nyomorgatják, tiporják a szegényt (Ám 4,1; 5,11–12). Aki pedig elnyomja azt, egyben meg is csúfolja, de ezzel annak Teremtőjét is gyalázattal illeti, aki pedig gyönyörködik más nyomorúságában, nem marad büntetlen (Péld 14,31; 17,5).

3. Parancsot ad a szegények megsegítésére, teológiai megfogalmazásban a szeretetszolgálatra, a diakóniára. Erről többször van szó mindkét szövetségben, s most egypár gondolatban részletesebben foglalkozom a kérdéssel. A világtól is elvárható a segítség, az egyházra nézve kötelező, s ez utóbbira hozzuk fel az ószövetségi és újszövetségi példákat.

a) Isten előtti lelkiismereti felelősségünk felé irányítja a tekintetünket egy, az Ószövetségben többször is olvasható, alig észrevehető kis szócška: a szegény melletted él, ő „veled van” (3Móz 25,35–36.39.47; 2Móz 22,25). A szeretetszolgálat elmulasztására nem lehet kifogásunk, hogy ők távol vannak tőlünk. Azzal a paranccsal, hogy „Ne keményítsd meg a te szívedet, be se zárjad kezedet a te szegény atyádfia előtt...vigyázz..., ne fordítsd el szemedet a te szegény atyádfiatól... adj neki, és meg ne háborodjék... szíved!” (5Móz 15,7–10), Isten éppen az elaludt lelkiismeretet akarja felébreszteni. A Példabeszédek bizonyágtevője szerint az istentelen bedugja fülét a szegény kiáltása elöl (21,12–13). A gazdagról és Lázár-ról szóló példázat legalkalmasabb szemléltetése annak, hogy mit jelent a „melletted” és mit jelent a megkeményített szív, a bezárt kéz, az elfordított tekintet és bedugott fül. Míg az Ószövetségben többször is szó van arról, hogy a szegény Istenhez kiált, és ő meghallgatja (pl. Zsolt 72,12–13), a példázatban Lázár nem kiált, nem tiltakozik, nem lázad – ő „csak” van, de közel van. S ha a szegény távol van, hívd be az utcákról, szorosokról, utakról, sövények mögül, s adj neki elsőbbséget a barátaiddal, testvéreiddel, rokonaiddal szemben – szól Jézus egy másik példázatában (Lk 14,12–13, vö. 21–23. v.). A földgömbön, a már említett faluban mindenki közel van, s Lázár könyörgő tekintete visszacsillog Szomáliában, egy kisgyermek szemében, néma kiáltása visszhangzik vízre, kenyérre nyitott száján. Pedig ő ma nincs messze a téli házak, a nyári házak, az elefántcsont paloták (Ám 3,15) megterített asztalaitól.

b) Az adakozás feltétele Jézus szerint, hogy „ne tudja a te bal kezed, mit cselekszik a... jobb” (Mt 6,1–4). Ez az önzetlen és nem hivalkodó megsegítést jelenti,

s csak ilyen nevezhető szeretetszolgálatnak. A szó kizárja azt, ami a világban, s sajnos egyszer-egyszer az egyházban is észlelhető. Két negatív jelenségre gondolok. Először: több példa van arra, hogy az adományozó a megsegítetteket a maga pártjának, csoportjának akarja megnyerni, talán úgy is, hogy politikai társat szerezzen, úgy is, hogy ez számára jó gazdasági befektetés legyen, de még úgy is, hogy hadi szövetségessé tegye. A jobb keze ad, és a bal ezt „tudja”. Ennél ritkább a keresztyénség szintjén megjelenő prozelitizmus, s remélem, csak a szekták szintjén jelentkezik. Másodszor: Jézus itt elítéli azt, ha valaki filantrópiájával hivalkodik, akár az emberek, akár Isten előtt. Ilyesmi történt a jeruzsálemi templom bejáratánál, ahol a gazdagok a perselybe hányták adományukat, szemben a szegény özvegy két fillérével (Mk 12,41–44; Lk 21,1–4). De eltekintve a szorosan vett bibliai példáktól: nem tekinthető tiszta megsegítésnek az, ha a tehetősek, némi adócsökkentő szándékkal juttatnak pénzalapokat másoknak.

c) A szegények megsegítése, a szeretetszolgálat az egyházban egy közösségen belül történik, vagy éppen közösségteremtő ereje van. Felkarolásuk Izráel népének keretében történt, a macedóniai és akhájai gyülekezetek adományai a jeruzsálemi szentek szegényeihez, a testvérgyülekezethez jutottak el (Róm 15,26; 2Kor 8–9). Pál meg is jegyzi, hogy „a szentek iránt való szolgálat jótéteményébe és közösségébe fogadjuk be őket” (2Kor 8,4). Ma már ez a közösség az egész globus lakossága, s a „globalizáció” nem jelentheti azt, amit ezen értenek, hogy csupán az EU tagországainak gazdasági kérdéseit oldja meg – ha egyáltalán meg fogja oldani. Őszintén hálásak vagyunk azoknak a holland, német, svájci testvéreinknek, akik szeretetszolgálatukkal nemcsak kisegítenek minket viszonylag szűkös helyzetünkől, hanem ezzel közösséget is ápolnak. De a közösség, a szó újszövetségi értelmében, hogy ti. a koinónia azt is jelenti, hogy a javak nemcsak ide, hanem oda is áramlanak, vagy azt, hogy tovább jutnak, tovább, más, nálunk szegényebb egyházak felé. Megszoktuk, hogy megsegítettek legyünk, azonban Isten kötelez, hogy segítőkké váljunk. Adósok vagyunk azzal, hogy „mint szegények, sokakat gazdagítók” legyünk, s ismét a macedóniaiak, akhájaiak példájára kell utalnunk, akiknek „nagy szegénységük jószívűségük gazdagságává növekedett” és „erejük szerint, sőt erejük fölött is adakoztak” (2Kor 8,2–3). Lehet, hogy elsőrendű feladatunk, hogy a magunk egyházában felkaroljuk anyagilag is a kis gyülekezeteket, a szórványokat, s e téren is van még tennivalónk, de ez nem ment fel a kifelé irányuló szeretetszolgálat kötelezettsége alól.

Még egy kérdésről kell szólnom, amit nekünk protestánsoknak sajátosan fel kell vetnünk, s ez a szeretetszolgálatra felhívó igehirdetés. Sokat panaszkodunk arról, hogy egy ilyen irányú igehirdetés visszhangtalan. Valóban, a világnak ma nincs jó akusztikája, az egyház ma nem tudja azt „bebeszélni”. Mégis. Hallatniuk kellene szavukat azoknak, akik hivatásos vagy laikus igehirdetőkként ott vannak az EU-parlamentben, akik hívő emberekként ülnek az országgyűlés termeiben, akik mint keresztyének városi, községi tanácsstagok. Ezekben a testületekben keresztyén döntés születhetne gazdasági kérdésekben is. Európa keresztyén mivolta

nem attól függ, hogy az alkotmányba beveszik-e azt, hogy keresztyén gyökereink vannak, hanem attól, hogy Isten szerinti határozatokat hoznak, vagy sem.

Előadásomban lehet, hogy magas mércét állítottam fel, s sok negatív, szomorú jelenséget mutattam be, de a Szentírás erre kötelez. Ha pedig bármily kis mértékben, de mégis van a világban, az egyházban gondoskodás a szegényekről, azért Istennek legyen hála, aki nem felejtkezett el rólunk, s aki gyermekeit felhasználta arra, hogy ez a világ mindenki számára élhető világ legyen.

Annak láttára, hogy miket mívelnek az emberek, olykor az a gondolatunk támad, hogy az emberi élet és a világ ügyei afféle komoly játék, amelyben más tulajdonának kényünk-kedvünk szerint való bitorlására minden csalafintaság megengedett dolog, s ahol a szerencsésebb, becsületének teljes megóvásával, kifoszthatja azt, aki szerencsétlenebb és ügyetlenebb.

Vauvenargues (1715–1747)

Az összes vallások arra tanítanak, hogy Isten a szegények barátja... Isten az egyetlen tekintély, akit a szegény tegezhet. Egy irodai előljárót már magázni kell és illik így szólítani: „*nagyságos uram*”. Istennek nincs rangja.

Márai Sándor: *A szegények iskolája*